

## บทที่ ๓

### ความจริงของโลกและจักรวาล

#### แนวคิดสำคัญ

โลกและจักรวาลเกิดจากการรวมตัวของสสารพื้นฐานที่เรียกว่า ปรมาณู นอกจากนี้มีธาตุ ๔ เรียกว่า มหาภูตรูป คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เคลื่อนไหวและเปลี่ยนไปตามธรรมชาติ ไม่มีผู้ใดกำหนด สำหรับจักรวาลนี้ นอกจากโลกแล้วยังมีนรก สวรรค์ นิพพานอันเป็นสถานที่เป็นทิพย์ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถมองเห็นด้วยประสาทสัมผัสสามัญได้

#### จุดประสงค์การเรียนรู้

##### จุดประสงค์ปลายทาง

มีความรู้ความเข้าใจในสภาวะพื้นฐานของโลก และจักรวาล

##### จุดประสงค์นำทาง

๑. อธิบายสภาวะพื้นฐานของโลกได้
๒. อธิบายถึงการเกิดขึ้นของโลก และการที่โลกถูกทำลายได้
๓. อธิบายลักษณะนรก สวรรค์ และนิพพานได้

#### ๑. โลก (loka)

โลก หมายถึง สภาวะธรรมหรือหมู่สัตว์ หรือสถานที่อยู่ของหมู่สัตว์ สามารถแบ่งออกได้ ๓ นัย นัยละ ๓ ประเภท เรียกว่า โลก ๓ ดังนี้

##### นัยที่ ๑

- ๑) โลกคือสังขาร(สังขารโลก) หมายถึง สิ่งทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย
- ๒) โลกคือหมู่สัตว์(สัตว์โลก)

๓) โลกคือโอกาส(โอกาสโลก) หมายถึง โลกที่มนุษย์และสัตว์อาศัยอยู่ คือโลกที่มีอยู่ใน  
อวกาศ และเอกภพ

#### นัยที่ ๒

๑) โลกคือหมู่มนุษย์(มนุษย์โลก) หมายถึง โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่

๒) โลกคือหมู่เทพ(เทวโลก) หมายถึง โลกที่เทวดาอาศัยอยู่ ได้แก่ สวรรค์ ๖ ชั้น

๓) โลกคือหมู่พรหม(พรหมโลก) หมายถึง โลกที่พรหมอาศัยอยู่ ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น  
และอรุปรหม ๔ ชั้น

#### นัยที่ ๓

๑) กามโลก หมายถึง โลกของหมู่สัตว์ผู้เกี่ยวข้องกับกาม ได้แก่ อบายภูมิ ๔ มนุษยโลก  
และสวรรค์ ๖ ชั้น

๒) รูปโลก หมายถึง โลกของหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น

๓) อรูปโลก หมายถึง โลกของสัตว์ผู้เข้าถึงอรุปรหม ได้แก่ อรุปรหม ๔ ชั้น

สำหรับเรื่องโลกในบทนี้หมายรวมถึงโลกตามนัยทั้ง ๓ ยกเว้นที่จะกล่าวถึงสังขารโลกและ  
สัตว์โลก ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

#### ความจริงของโลก

ความจริงของโลกหรือธรรมชาติของโลก มีวัตถุประสงค์เป็นสภาวะพื้นฐานของสรรพสิ่ง หรือมี  
โลกของวัตถุ(Material World) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและเป็นอิสระจากการรับรู้ของจิต(จิตตวิปยุตต์)  
ในที่นี้หมายถึง การปฏิเสธว่ามีใครเป็นปฐมเหตุที่สร้างสสารหรือวัตถุขึ้นจากความว่างเปล่า และ  
ปฏิเสธว่าโลกภายนอกเป็นเพียงมายาการหรือไม่มีอยู่จริง

---

\* ความเป็นจริงในที่นี้คือความมีอยู่ด้วยตัวของมันเอง(ปรนัย) โดยไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้และตัดสินของมนุษย์ว่า  
จริงหรือเท็จ(อัตนัย)

### ๑.๑ สสารพื้นฐานของโลก

สสารพื้นฐานของโลกสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ทศนะ คือ

๑. ปริมาณ
๒. ธาตุ

#### ๑.๑.๑ ปริมาณ

ปริมาณ เป็นสสารพื้นฐานที่รวมตัวกันและก่อให้เกิดวัตถุต่างๆ ปริมาณเป็นหน่วยที่เล็กที่สุด ในปริมาณจะประกอบด้วยธาตุย่อยๆ ๘ ประการที่เรียกว่า “อวินิพโกกรูป” คือ

๑. ปรวิธาตุ (ธาตุดิน)
๒. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ)
๓. วาโยธาตุ (ธาตุลม)
๔. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)
๕. วรรณธาตุ (ธาตุสี)
๖. คันธธาตุ (ธาตุกลิ่น)
๗. รสธาตุ (ธาตุรส)
๘. โอชาธาตุ (ธาตุที่ย่อยแล้วสร้างความเร็วญเติบโตแก่สัตว์)

แต่ละปริมาณจะมีธาตุ ๘ อยู่รวมกันเสมอไป ขนาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีได้ นั่นคือถ้ามีปริมาณก็จะต้องมีธาตุทั้ง ๘ แต่จำนวนของแต่ละธาตุนั้นอาจมีจำนวนมากหรือน้อยย่อมเป็นไปได้เสมอ

ปริมาณ กำหนดขนาดโดยอาศัยการแบ่งแยกเมล็ดข้าวเปลือกให้เล็กลงเรื่อยๆ จนถึง ๘๒,๓๐๑,๑๘๔ ส่วน (แปดสิบสองล้านสามแสนหนึ่งพันหนึ่งร้อยแปดสิบสี่) คือ ๑ ปริมาณจะมีขนาดเล็กกว่าเมล็ดข้าวเปลือก ๘๒,๓๐๑,๑๘๔ ส่วน แต่ก็ยังถือว่าเป็นส่วนที่หายากอยู่

มาตราส่วนการแยกข้าวเปลือกออกเป็นปริมาณ นับจากธรรมนูญมาส คือ มาตราข้าวเปลือก ดังนี้

- |              |                    |
|--------------|--------------------|
| ๑ ธรรมนูญมาส | เท่ากับ ๗ อูกา     |
| ๑ อูกา       | เท่ากับ ๗ ลิกขา    |
| ๑ ลิกขา      | เท่ากับ ๓๖ รทเรณู  |
| ๑ รทเรณู     | เท่ากับ ๓๖ คัชชาติ |

๑ ดัชนี เท่ากับ ๓๖ อณู  
๑ อณู เท่ากับ ๓๖ ปริมาณ

ในส่วนกลับ

๓๖ ปริมาณ เท่ากับ ๑ อณู  
๓๖ อณู เท่ากับ ๑ ดัชนี  
๓๖ ดัชนี เท่ากับ ๑ รตเรณู  
๓๖ รตเรณู เท่ากับ ๑ ถิกขา  
๗ ถิกขา เท่ากับ ๑ อุกา  
๗ อุกา เท่ากับ ๑ รัญญูมาส

ปริมาณแต่ละปริมาณจะแยกกันอยู่ต่างหาก โดยมีช่วงว่างกันอยู่รอบตัว แต่ก็กระทบกระทั่งกันเสมอ แต่ละปริมาณมีอิทธิพล มีพลังอำนาจและความสามารถต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าปริมาณนั้นมีธาตุใดมาก เช่น ปริมาณที่มีธาตุไฟมาก ก็จะทำให้ปริมาณที่มีธาตุไฟน้อยกว่าเสียการทรงตัวหรือทำให้สลายไป ปริมาณมีทั้งที่ผลักดันหรือทำลายปริมาณอื่น และปริมาณที่ดึงดูดปริมาณอื่น เช่น ปริมาณที่มีธาตุดินกับธาตุไฟมาก ธาตุทั้งสองจะทำลายกัน แต่ถ้าเป็นปริมาณที่มีธาตุดินกับธาตุน้ำถึงจะมากก็จะดึงดูดกัน เป็นต้น ปริมาณทั้งหมดไม่อยู่ในภาวะหยุดนิ่ง แต่อยู่ในภาวะเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (ever vibration) ด้วยพลังงานความร้อน(อุณหภูมิ-สปีด เทโซ) ในขณะที่เดียวกัน การสลายตัวหรือความเปลี่ยนแปลงของปริมาณก็ขึ้นอยู่กับความร้อน โดยมีลมเป็นตัวการทำให้เกิดกำลังอำนาจให้ตั้งมั่นหรือเคลื่อนที่ด้วย

กล่าวได้ว่าสสารและพลังงานในทุกรูปแบบที่มีอยู่หรือรวมตัวกันเป็นโลก ภูเขา ดิน ต้นไม้ คน ไม้ ฯลฯ เป็นเพียงการรวมตัวกันของปริมาณ ที่มีลักษณะของดิน น้ำ ไฟ ลม สปีด กลิ่น รส และไอระเหย สรรพสิ่งจึงมีองค์ประกอบมูลฐานเหมือนกัน อยู่ในภาวะอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ที่สำคัญคือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

### ๑.๑.๒ ธาตุ

ธาตุ หมายถึง ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของคน หรือมีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ตามหลักพุทธปรัชญานั้นกินความถึงรูปธาตุ และนามธาตุ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ สัตถธาตุ(เสียง) รสธาตุ(รส) วิญญาณธาตุ(เช่น ความรู้อารมณ์ทางหู

ทางตา เป็นต้น) รวมถึงมนโณวัญญาณธาตุ(ความรู้อารมณ์ทางใจ) แต่สำหรับธาตุพื้นฐานของโลกที่สำคัญ คือ ธาตุ ๔ อันเป็นธาตุพื้นฐานของสรรพสิ่งที่เรียกว่า มหาภูตรูป ๔ หรือ รูปที่เป็นใหญ่ ๔ ประการ คือ

- ๑) ปฐวีธาตุ หรือธาตุดิน (element of extension) คือสภาวะที่แผ่ไป กินเนื้อที่มีลักษณะแข็ง (Solid) และอ่อน
- ๒) อาโปธาตุ หรือธาตุน้ำ (element of cohesion) คือสภาวะที่เอิบอาบ ดูกว้าง มีลักษณะเหลว(Liquid) เป็นธาตุที่ผสมผสานธาตุดินเข้าไว้ด้วยกัน
- ๓) เตโชธาตุ หรือ ธาตุไฟ (element of heat) คือสภาวะที่ทำให้ร้อน มีลักษณะร้อนอบอวน และเย็น
- ๔) วาโยธาตุ หรือ ธาตุลม (element of motion) คือสภาวะที่ทำให้เคลื่อนไหว มีลักษณะพัดไปพัดมา

เมื่อจำแนกคุณสมบัติธาตุทั้ง ๔ ออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. ลักษณะหรือธรรมชาติประจำตัว
๒. กิจหรือการงานที่เป็นไปโดยธรรมชาติ
๓. ผล หรือผลที่เกิดขึ้น ดังนี้

- |            |                       |              |
|------------|-----------------------|--------------|
| ๑) ธาตุดิน | มีความแข็ง            | เป็นลักษณะ   |
|            | มีการทรงอยู่          | เป็นกิจ      |
|            | มีการรองรับ           | เป็นผล       |
|            | มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ | เป็นเหตุใกล้ |
| ๒) ธาตุน้ำ | มีการไหล              | เป็นลักษณะ   |
|            | มีการเจริญ            | เป็นกิจ      |
|            | มีการรวบรวม           | เป็นผล       |
|            | มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ | เป็นเหตุใกล้ |
| ๓) ธาตุไฟ  | มีความร้อน            | เป็นลักษณะ   |
|            | มีการลุก              | เป็นกิจ      |
|            | มีการทำให้อ่อนนิ่ม    | เป็นผล       |
|            | มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ | เป็นเหตุใกล้ |

๔) ชาติถม มีการเคร่งตึง เป็นลักษณะ  
มีการไหว เป็นกิจ  
มีการน้อม เป็นผล

มีธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือ เป็นเหตุโลกให้เกิด

นอกจากนี้วัตถุธาตุทั้ง ๔ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ ตามการรับรู้ คือ

๑) วัตถุธาตุที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส (นิทสสนรูป) ได้แก่ สสารและคุณสมบัติต่างๆ เช่น การกินที่ ขนาด น้ำหนัก สี ฯลฯ

๒) วัตถุธาตุที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสไม่ได้ แต่มีปฏิกิริยาต่อสิ่งเร้า แสดงว่ามีอยู่จริง (อนิทสสนรูป) คือ ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้แก่ ประสาทหู ประสาทตา เป็นต้น

๓) วัตถุธาตุที่รับรู้โดยตรงไม่ได้ (สุขุมรูป) เป็นวัตถุที่สามารถอนุมานได้ว่ามีอยู่ด้วย ปรักษณวิสัย(paranormal-vision) หมายถึง วัตถุที่ละเอียดยิ่งหรือเล็กที่สุด เช่น ไอชะของสสาร ซึ่ง ปัจจุบันเรียกว่า โปรตีน คาร์โบไฮเดรต วิตามิน รวมถึงอะตอม หรือปรมาณู

วัตถุธาตุทั้ง ๓ ประเภทมีลักษณะเหมือนกันคือ เป็นสิ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา(changing process) ด้วยปัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีการเกิดขึ้นหรือสลายไปเอง ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถคงสภาวะเดิมอยู่ได้(ทุกข) นั่นคือธาตุวัตถุมิใช่สิ่งที่ถูกทำลาย ไม่ได้หรือเป็นอมตะ แต่ วัตถุธาตุทั้งปวงเป็นอนิจจัง\* เมื่อวัตถุธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม รวมตัวกันเข้าจะเป็นสิ่งต่างๆ ทั้ง โลก และยังก่อให้เกิดอุปาทายรูป<sup>๑</sup> (derivative materiality) เช่น เสียง กลิ่น รส ฯลฯ

การที่พุทธปรัชญาอธิบายเรื่องสสารพื้นฐานว่าด้วยปรมาณูและธาตุนี้ แสดงว่าพุทธปรัชญานั้นยอมรับถึงความมีอยู่ของสสาร แต่ก็มิได้ยึดมั่นแบบหลักการของสสารนิยม(Materialism) หรือ ปรมาณุนิยม(Atomism) เพราะพุทธปรัชญาเน้นหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งจะได้อีกกล่าวต่อไป

\* แตกต่างจากนักปรัชญากรีก เช่น เดโมคริตัส(Democritus : 460-360 B.C.) ที่ถือว่าอะตอมเป็นสิ่งที่เล็กที่สุด แบ่งแยกหรือทำลายไม่ได้ และเป็นอมตะ

<sup>๑</sup> ดูรายละเอียดในเรื่องความจริงของมนุษย์

## ๑.๒ การกำเนิดโลกและจักรวาล

การกำเนิดโลกและจักรวาลนั้น ในครั้งแรกมีความมืดมนและอากาศอันว่างเปล่า เมื่อโลกจะเกิดขึ้นใหม่ มีมหาเมฆตั้งขึ้น จากนั้นฝนจะตกลงมาเป็นฝอยเล็กๆ จากนั้นค่อยๆ โค้งขึ้น มีขนาดเท่าเมล็ดงา เมล็ดข้าว เมล็ดถั่ว เท่ากำนดอกโกมุท เท่าคันตาล ตามลำดับ ฝนนั้นตกท่วมช่องว่างที่ถูกทำลายไปแล้ว ทิวแสนโกฏจักรวาล และน้ำจะเต็มไปด้วยถึงถิ่นที่ถูกทำลายด้วยไฟ ด้วยน้ำด้วยลม จากนั้นจะเกิดลมพัดขึ้นข้างใต้ รองรับน้ำฝนไว้มิให้รั่วไหลลงไปเบื้องต่ำ และพัดแทรกน้ำขึ้นมาทำให้น้ำงวดเป็นแห่งเข้า งวดลงมาต่ำโดยลำดับ ดังบันทึกในพระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๑ หน้า ๑๖ ว่า "...มีสมัชชางคราว โดยล่วงระยะเวลาชดขาวช้านานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่...โดยระยะเวลาชดขาวช้านานที่โลกนี้จะกลับเจริญ... สมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นแลเป็นน้ำทั้งนั้น มีคณแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ... โดยล่วงระยะเวลาชดขาวช้านานเกิดจวันดินลอยอยู่บนน้ำไปทั่ว ได้ปรากฏ... เหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยวห้วงวด แล้วดั่งไว้ให้เย็นจับเป็นฝอยอยู่ข้างบน ฉะนั้น จวันดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้น อย่างดีฉะนั้น มีรสอร่อยจจรวงฝิ่งเล็กอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น"

เมื่อน้ำงวดมาถึงพรหมโลก ๆ ก็เกิดขึ้น เมื่อน้ำงวดถึงสวรรค์กามาจร ๔ ชั้นคือ ปรนิมมิตวสวัตติ, นิมมานรติ, สุทธิ และยามา สวรรค์ทั้ง ๔ ก็อุบัติขึ้น ต่อมาเมื่อน้ำงวดลงมาถึงถิ่นที่เป็นแผ่นดินได้เกิดลมพัดอย่างแรง หวนหอบน้ำเข้าไว้โดยรอบ เหมือนน้ำที่อยู่ในที่กรองน้ำ ต่อมาน้ำค่อยๆ งวดแห้งจนเกิดเป็นตะกอนจับกันกลายเป็นแผ่นดินสีเหลือง มีกลิ่นหอม รสหวาน ลอยอยู่เหนือน้ำ เรียกว่า รสแห่งแผ่นดิน

ต่อมาดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ดวงดาวต่าง ๆ ก็ปรากฏขึ้น พร้อมทั้งเกิดกลางวัน กลางคืน และฤดูกาลต่างๆ ในวันที่ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ปรากฏขึ้นนี้ ยังมีภูเขาเกิดขึ้นมาอีก ๓ ลูก คือ ภูเขาจักรวาล ภูเขาสิเนรุ และภูเขาหิมालย์ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกันในวันเพ็ญเดือน ๔ เมื่อภูเขาสิเนรุ และภูเขาจักรวาล อันเป็นทิพย์ที่มนุษย์มองไม่เห็น ได้เกิดขึ้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และจาตุมหาราชิก์เกิดขึ้น

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาอันเป็นอรรถกถาพระวินัย ได้กล่าวถึงภูมิศาสตร์เกี่ยวกับภูเขาสิเนรุอันเป็นทิพย์ไว้ดังนี้

ท่ามกลางโลกธาตุนี้มีภูเขาทิพย์ภูหนึ่ง ชื่อว่า ภูเขาสิเนรุ มีความสูง ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ (๒,๑๘๔,๐๐๐ ไมล์) รอบภูเขาสิเนรุ มีภูเขาศิลาทิพย์ล้อมรอบ ๗ ชั้นมียอดคดหลั่นกันลงมาโดยลำดับ ดังนี้

ชั้นที่ ๑ ชื่อ ยุดันธร อยู่ห่างจากภูเขาสิเนรุ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ (๑,๐๘๒,๐๐๐ ไมล์)

ชั้นที่ ๒ ชื่อ อีสินธร อยู่ห่างจากยุดันธร ๔๒,๐๐๐ โยชน์ (๕๔๖,๐๐๐ ไมล์)

ชั้นที่ ๓ ชื่อ กรวิก อยู่ห่างจากอีสินธร ๒๑,๐๐๐ โยชน์ (๒๗๓,๐๐๐ ไมล์)

ชั้นที่ ๔ ชื่อ สุตสสนะ อยู่ห่างจากกรวิก ๒๑,๐๐๐ โยชน์ (๒๗๓,๐๐๐ ไมล์)

ชั้นที่ ๕ ชื่อ เนมินทร อยู่ห่างจากสุตสสนะ ๑๕,๐๐๐ โยชน์ (๑๘๕,๐๐๐ ไมล์)

ชั้นที่ ๖ ชื่อ วินตคกะ อยู่ห่างจากเนมินทร ๕,๒๕๐ โยชน์ (๖๘,๒๕๐ ไมล์)

ชั้นที่ ๗ ชื่อ อัศสกัณณะ อยู่ห่างจากวินตคกะ ๒,๖๒๕ โยชน์ (๓๔,๑๒๕ ไมล์)

ติดจากภูเขาอัศสกัณณะออกไป ๓๐๘,๖๘๓ โยชน์ (๔,๒๐๖,๐๐๘ ไมล์) เป็นภูเขาจักรวาล และภูเขาจักรวาลจะเป็นเขตแดนของแต่ละโลกธาตุหรือแต่ละจักรวาล ในระหว่างภูเขาทั้ง ๗ ชั้นมีมหาสมุทรชื่อ สิทันครคั่นอยู่ทุกๆ ชั้น

ต่อมาเมื่อน้ำแห้งได้เกิดวันดิน เมื่อวันดินนั้นหายไปถึงเกิดกระบิดินขึ้น<sup>๑</sup> เมื่อกระบิดินนั้นหายไปถึงเกิดเครือดิน<sup>๒</sup>ขึ้นมาแทนที่ จนกระทั่งในที่สุดเกิดแผ่นดินที่ลอยอยู่บนน้ำอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ เมื่อนั้นโลกจึงกำเนิดขึ้น ซึ่งในพระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๐ หน้า ๘๐ ได้บันทึกถึงที่ตั้งของแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยนี้ว่า “แผ่นดินนี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ” และเมื่อลมกำเริบก็จะทำให้เกิดแผ่นดินไหว<sup>๓</sup>

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ได้เปรียบเทียบลักษณะการเกิดโลกและผิวโลก ไว้ในหนังสือปรมัตถโชติกะ ว่าเมื่อสภาวะของโลกบังเกิดขึ้นนั้นเปรียบเหมือนคนหุงข้าวฟ่าง ธรรมดา

<sup>๑</sup> กระบิดินนั้นมีลักษณะคล้ายเห็ด ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี

<sup>๒</sup> เครือดินนั้นมีลักษณะคล้ายผลมะพร้าวถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส คล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี

<sup>๓</sup> ในพระสูตรต้นตปิฎก อัญญาภิบาล กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดแผ่นดินไหว มี ๘ ประการ คือ ลมกำเริบ, ผู้มีฤทธิ์บันดาล, พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตลงสู่ครรภ์พระมารดา, ประสูติ, ตรัสรู้, แสดงธรรมจักร, ปลงอายุสังขาร และปรินิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานธาตุ



ข้าวฟ่างที่หุงนั้นจะเดือดฟูขึ้นเป็นฟองพร้อมกันคราวเดียว ตำแหน่งที่ฟองข้าวปลุกขึ้นนั้น บางแห่งก็  
 นูนสูงเป็นหย่อมๆ บางแห่งก็ยุบพร่องไป บางแห่งก็เสมอกันฉับใด โลกธาตุที่ตั้งขึ้นก็ฉับนั้น สถานที่  
 ที่เป็นจอมสูงก็เป็นภูเขา ที่ต่ำก็เกิดเป็นท้องมหาสมุทร ที่เสมอกันก็เป็นแผ่นดินใหญ่เล็กต่างๆ

### ๑.๓ ขอบเขตของโลกและจักรวาล

โลกและจักรวาลนั้นมีขอบเขตกว้างขวางมาก แต่ละจักรวาลนั้นจะมีส่วนประกอบหลัก  
 คือ

๑. ดวงอาทิตย์เป็นแสงที่ทำให้เกิดความกล้า
  ๒. ดวงจันทร์เป็นดวงไฟที่ทำให้เกิดความพอใจ
  ๓. โลกทั้ง ๔ คือ
    - โลกที่มนุษย์เราอาศัยอยู่นี้ อยู่ทางใต้ของภูเขาสิเนรุ ๑ เรียกว่า ชมพูทวีป
    - โลกที่อยู่ทางเหนือของภูเขาสิเนรุ ๑ เรียกว่า อุดรกรูทวีป
    - โลกที่อยู่ทางตะวันออกของภูเขาสิเนรุ ๑ เรียกว่า ปุพพิเทหทวีป
    - โลกที่อยู่ทางทิศตะวันตกของภูเขาสิเนรุ ๑ เรียกว่า อปรโคยานทวีป
- นอกจากนี้ยังมีบริวารของโลกอีก โลกละ ๕๐๐

ที่สำคัญโลกและจักรวาลนั้นมีอยู่จำนวนมาก ดังบันทึกในพระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม  
 ๒๐ หน้า ๒๗๕ ว่า “จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับ โอกาสที่พระจันทร์ พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศ  
 สว่างไสวรุ่งโรจน์ โลกมีอยู่พันจักรวาลก่อน ในโลกพันจักรวาลนั้น มีพระจันทร์พันดวง มีอาทิตย์  
 พันดวง มีภูเขาสิเนรุพันหนึ่ง มีชมพูทวีปพันหนึ่ง มีอปรโคยานทวีปพันหนึ่ง มีอุดรกรูทวีป  
 พันหนึ่ง มีปุพพิเทหทวีปพันหนึ่ง มีมหาสมุทรสี่พัน...นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างเล็ก... โลกคุณโดย  
 ส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างเล็ก...นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างกลาง มีล้านจักรวาล โลกคุณโดยส่วนพัน  
 แห่งโลกธาตุอย่างกลาง มีล้านจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่ ประมาณแสนโกฏิจักรวาล”

### ๑.๔ โลกและจักรวาลอันเป็นที่อยู่ของสรรพสัตว์

โลกและจักรวาลนั้นสามารถแบ่งตามที่อยู่ของสรรพสัตว์ได้ ๔ ส่วน<sup>\*</sup> เรียกว่าภูมิ ๔ คือ อบายภูมิ กามสุคติภูมิ พรหมภูมิ และอรุปรหมภูมิ

#### ๑) อบายภูมิ

อบายภูมิ แปลว่า ภูมิที่ไม่มีโอกาสทำความดี หรือภูมิที่เต็มไปด้วยความทุกข์ มี ๔ ภูมิ คือ นรก คิริงจาน เปรต อสุรกาย

นรก แปลว่า สถานที่ปราศจากความสุข เป็นที่เกิดของสัตว์ที่ทำชั่วมากที่สุด แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ มหานรก และอุสสทนรก

#### ๑. มหานรก แปลว่า นรกขุมใหญ่ มี ๘ ขุม คือ

- ๑) สัตยชีวมหานรก คำว่า “สัตยชีวะ” แปลว่า ฟิ้นขึ้นมาอีก นรกนี้เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยฆ่าสัตว์ เป็นนรกที่ผู้ได้รับการลงโทษจนตายแล้ว สัตว์นรกผู้นั้นจะฟิ้นขึ้นมารับกรรมอีก แล้วก็ตายไป แล้วก็ฟิ้นขึ้นมารับกรรมอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยไป จนกว่าจะสิ้นกรรม
- ๒) กาฬสุตตมหานรก แปลว่า นรกที่มีเชือกดำ สำหรับถากหรือตัดสัตว์นรกให้ได้รับทุกข์ เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยทรมานสัตว์ สัตว์นรกขุมนี้ไม่ถูกลงโทษจนตาย
- ๓) สังฆาฏมหานรก แปลว่า นรกที่บดขยี้สัตว์นรกให้ละเอียดเป็นผุยผง นรกขุมนี้มีภูเขาเหล็กสูงใหญ่มีเปลวเพลิงลุก กถึงบดขยี้สัตว์นรกให้ได้รับความร่ำร้อน เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยทารุณสัตว์จนตาย
- ๔) โรรวมหานรก แปลว่า นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องระงมของผู้ได้รับทุกข์ นรกขุมนี้ไม่เคยเงียบเสียงร้องครวญครางเลย ในนรกขุมนี้จะมีควันไฟอบอ้าวเข้าสู่ทวารทั้ง ๘ ของสัตว์นรก เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยเป็นพยานเท็จ แย่งชิงของของผู้อื่น

<sup>\*</sup> นอกจากนี้ยังมีการจัดแบ่งเป็น กามภพ รูปภพและอรุปรภพ คือ รวมอบายภูมิและกามสุคติภูมิ เข้าไว้ด้วยกัน เป็นกามภพ

- ๕) มหาโรรวมหานคร แปลว่า นครที่มีเสียงร้องระงมดังยิ่งกว่านครโรรวมหานคร สัตว์นรกขุมนี้จะถูกไฟไหม้ร้องโหยหวนอย่างมาก และมีเปลวเพลิงพุ่งเข้าทวารทั้ง ๘ เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยทารุณมนุษย์และสัตว์จันตยา
- ๖) ดาปนมหานคร แปลว่า นครที่มีแต่ความร้อน เผาสัตว์ให้ได้รับความร้อนอยู่อย่างนั้น เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยนำสัตว์มีชีวิตมาเผา
- ๗) มหาดาปนมหานคร แปลว่า นครที่มีแต่ความร้อนเหลือประมาณ สัตว์นรกในขุมนี้จะถูกไล่ด้อนขึ้นสู่ภูเขาเหล็กที่ร้อนแรง แล้วจะถูกลมพัดให้ตกลงไปติดหลาว จากนั้นจะถูกไฟไหม้ เป็นที่อยู่สำหรับผู้เคยใช้อำนาจสั่งการในทางที่ผิดและทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
- ๘) อวิจิมหานคร แปลว่า นครที่เต็มไปด้วยเปลวเพลิงเผาสัตว์อยู่ตลอดเวลา เป็นที่อยู่สำหรับผู้เบียดเบียน ประทุษร้ายผู้ทรงศีล

๒. อุตสฺถนรก เป็นนรกบริวารของมหานคร มี ๔ ขุม คือ

- ๑) นรกขี้
- ๒) นรกขี้เถ้าร้อน
- ๓) นรกป่าไม้จ้าว
- ๔) นรกป่าไม้ใบเป็นดาบและนรกแม่น้ำเค็มที่มีหนาม

อุตสฺถนรกเมื่อแบ่งแล้วได้ ๑๒๘ ขุม เช่น อุตสฺถนรก กุกกุนนรก อสิปัตตนรก ฯลฯ นั่นคือในมหานครขุมหนึ่งๆ มีอุตสฺถนรกเป็นบริวารขุมละ ๑๖ นรก แบ่งอยู่ตามทิศทั้ง ๔ ทิศละ ๔ ขุม คือ ๔ ขุม ๔ รวมเป็น ๑๖ ขุม รวมกับมหานคร ๘ ขุม อุตสฺถนรกจึงมี ๑๒๘ ขุม อุตสฺถนรกส่วนมากจะอยู่ติดกับมหานคร แต่ก็มีบางส่วนที่อยู่ตามป่า ภูเขา บนพื้นแผ่นดิน แม่น้ำ มหาสมุทร

นอกจากนี้ยังมีนรกอื่นๆ อีก คือ ชมโลกินนรก มี ๑๒๐ ขุม เช่น โลกกุมภินนรก สิมพลีวนนรก โลกกันทรนรก เป็นนรกที่อยู่นอกเขตจักรวาล

ดิรัจฉาน แปลว่า ภูมิของสัตว์ที่เดินไปตามขวาง คือ เดินเอาหัวไปก่อน เป็นภพอันเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีความชั่วน้อยลงมา ที่ตั้งของภูมินี้อยู่บนโลกมนุษย์ มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ประเภทที่อยู่บนบก และประเภทที่อยู่ในน้ำ สัตว์ที่อยู่ในน้ำนั้นมีจำนวนมากกว่าอยู่บนบก สัตว์ดิรัจฉานที่อยู่ภูมินี้มี ๔ จำพวก

๑. สัตว์ดิรัจฉานที่ไม่มีขา ได้แก่ งู ปลา ไส้เดือน เป็นต้น

๒. สัตว์ดิรัจฉานที่มี ๒ ขา ได้แก่ นก ไก่ เป็ด เป็นต้น
๓. สัตว์ดิรัจฉานที่มี ๔ ขา ได้แก่ วัว ควาย สุนัข เป็นต้น
๔. สัตว์ดิรัจฉานที่มีขามาก ได้แก่ ตะขาบ กิ้งกือ เป็นต้น

สัตว์ดิรัจฉานมีสัญญาปรากฏ ๓ ประการ คือ

๑. กามสัญญา คือ รู้จักเสพกาม
๒. โศจรสัญญา คือ รู้จักหากิน
๓. มรณสัญญา คือ ก้าวตาย

สัญญาที่เกิดขึ้นมากที่สุดจนเป็นเจ้าเรือน คือ มรณสัญญา หรือความกลัวตาย ทั้งนี้เพราะสัตว์ดิรัจฉานมีอันตรายเกี่ยวกับชีวิตมากที่สุด คือสัตว์เล็กมักจะถูกสัตว์ใหญ่เบียดเบียน สัตว์ใหญ่ก็กลัวจะถูกมนุษย์จับฆ่า แต่ก็ถือว่าภูมิของสัตว์ดิรัจฉานดีกว่าภูมิของนรกมาก

เปรต แปลว่า ผู้ห่างไกลจากความสุข ภูมินี้เป็นภูมิทิพย์ ตั้งอยู่บนแผ่นดินของมนุษย์โลก แต่มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นอวดคภาพของเปรตอันเนื่องมาจากเป็นภาวะทิพย์นั่นเอง ในโลกบัญญัติคติปกรณ์ กล่าวว่าเปรตมี ๑๒ ชนิด คือ

๑. เปรตที่กินน้ำลาย เสมหะ อาเจียน เป็นอาหาร
๒. เปรตกินซากศพ เป็นอาหาร
๓. เปรตกินอุจจาระเป็นอาหาร
๔. เปรตที่มีเปลวไฟลุกอยู่ที่ปาก
๕. เปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม
๖. เปรตที่ถูกดัดมหาบีบคั้นให้หัวโหมอยู่ตลอดเวลา
๗. เปรตที่ตัวดำเหมือนดอกไม้ที่ถูกเผา
๘. เปรตที่เล็บมือเล็บเท้ายาวเหมือนคมมีด
๙. เปรตที่มีร่างกายสูงใหญ่เท่าภูเขา
๑๐. เปรตที่มีร่างกายเหมือนงูเห่า
๑๑. เปรตที่เกิดบนวิมานสวยทุกข์กลางวัน เสวยสุขกลางคืน
๑๒. เปรตที่มีฤทธิ์มาก

นอกจากนี้ในอรรถกถายังมีปรตอีก ๔ จำพวก คือ

๑. ปรตที่เลี้ยงชีพโดยอาศัยส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้
๒. ปรตที่หิวข้าวน้ำอยู่ตลอดเวลา
๓. ปรตที่ถูกไฟเผาอยู่ตลอดเวลา
๔. ปรตจำพวกอสุรา

อสุรกาย แปลว่า สัตว์ที่ปราศจากความรุ่งโรจน์ ปราศจากความสนุก อาศัยอยู่บนโลกมนุษย์ ท่องเที่ยวไปตามป่า เขา หุบเหว จัดว่าเป็นพวกที่เป็นทิพย์ มนุษย์มองไม่เห็น พระอนุรุธราชาจารย์ กล่าวว่ อสุรกาย คือ ปรตจำพวกอสุรา

อธิบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก ศิรัจฉาน ปรต และอสุรกายนี้ บางครั้งเรียกว่า ทุกคติภูมิ คือ ภูมิอันเป็นที่เกิดของสัตว์ที่มีแต่ความลำบาก

๒) กามสุคติภูมิ หรือ สุคติที่เสพกาม หมายถึง ภูมิอันเป็นที่เกิดของมนุษย์และเทวดา เพราะ ว่า ภูมิเหล่านี้สัตว์เสพกามได้ และมีความสุขมากกว่าความทุกข์ มี ๗ ภูมิ คือมนุษย์ และสวรรค์อีก ๖ ชั้น ดังนี้ จาตุรมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา कुสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตสวดี

มนุษย์ภูมิ แปลว่า ที่อยู่ของมนุษย์ ในจักรวาลนี้มี ๔ แห่ง หรือ ๔ โลก เรียกว่า ทวิป ดังนี้

๑. โลกที่มนุษย์เราอาศัยอยู่นี้ อยู่ทางใต้ของภูเขาสิเนรุ เรียกว่า ชมพูทวีป
๒. โลกที่อยู่ทางเหนือของภูเขาสิเนรุ เรียกว่า อุดครุทวิป
๓. โลกที่อยู่ทางตะวันออกของภูเขาสิเนรุ เรียกว่า ปุพพิทหะทวิป
๔. โลกที่อยู่ทางทิศตะวันตกของภูเขาสิเนรุ เรียกว่า อปรโคชานทวิป

ปัจจุบันการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ของเรา ยังไม่สามารถที่จะรับรู้ถึงความมีอยู่ของอีก ๓ โลกได้ เหตุนี้นักปราชญ์หลายท่านจึงได้เสนอแนวคิดเป็นคำถามว่า “ทำไมโลกเราจึงมีมนุษย์อยู่ได้ แล้วทำไมโลกอื่นจะมีมนุษย์บ้างไม่ได้”

จาตุรมหาราชิกา เป็นภูมิทิพย์ ตั้งอยู่ตอนกลางของภูเขาสุคันธรจนถึงภูเขาอัสน-กัณณะ และแผ่นดินอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์

ดาวดึงส์ แปลว่า ภูมิอันเป็นที่เกิดของบุคคล ๓๓ คน ภูมินี้มีที่มาว่า มีกลุ่มสหาย ๓๓ คน มีหัวหน้าชื่อมมาณฑพ ได้พัฒนาหมู่บ้านมถคาม โดยทำความสะอาดถนนหนทาง ทำให้ชาวบ้าน ได้รับความสะดวกในการเดินทาง จุดสระน้ำ ตั้งโรงเก็บน้ำ ทำให้ชาวบ้านมีน้ำดื่ม น้ำอาบ สะดวก





๔) สุทัตสัฏฐิ เป็นภูมิที่เกิดของพระอนาคามีที่มีสมาธิมาก  
 ๕) อกนิฏฐาภูมิ เป็นภูมิที่เกิดของพระอนาคามีที่มีปัญญามาก จัดว่า เป็นขอคฤภูมิ  
 ของสุทธาวาส ๕ ชั้น เรียกว่า อริยวัคคพรหม แปลว่า ขอคฤภูมิของพระอริยะ  
 พรหมภูมิทั้ง ๑๖ ชั้นนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “รูปาวจรภูมิ” ผู้ที่ไปเกิดในรูปพรหมทั้ง ๑๖ ชั้นนี้  
 คือพระอริยบุคคลที่ต้องกลับมาเกิดอีก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี เป็นต้น

๔) อรูปพรหมภูมิ ภูมิเป็นที่เกิดของผู้ได้บรรลุรูปฌาน เป็นภูมิที่ไม่มีรูปร่างลักษณะ มีแต่  
 อากาศว่างเปล่า เป็นที่อยู่ของอรูปพรหม (พรหมที่ไม่มีรูปร่าง มีแต่จิตและเจตสิก)<sup>๑</sup> มี ๔ ชั้น คือ

- ๑) อากาสนัญญาตนภูมิ
- ๒) วิญญาณัญญาตนภูมิ
- ๓) อากิญจัญญาตนภูมิ
- ๔) เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ จัดว่าเป็นขอคฤภูมิของอรูปพรหม เรียกว่า สัพพ-  
 วัคคพรหม แปลว่า ขอคฤภูมิของปุถุชนและพระอริยะ

### ๑.๕ โลกที่ถูกทำลาย

โลกดำรงอยู่ในระยะหนึ่ง และจะสิ้นสุดลงในวันใดวันหนึ่ง หรือโลกและจักรวาลนี้  
 ถูกทำลายลง รวมถึงสวรรค์ด้วย ซึ่งการที่โลกถูกทำลายนี้ส่วนมากจะถูกทำลายเพราะพระอาทิตย์ ๑  
 ดวงปรากฏ ซึ่งจะทำให้โลกนี้สลายไปทันที ซึ่งแนวคิดนี้ รองศาสตราจารย์ ทวี ผลสมภพ ได้อธิบาย  
 เพิ่มเติมไว้ในหนังสือปรัชญาอภิธรรม หน้า ๑๕๑-๑๕๒ว่า “ส่วนใหญ่คนจะไม่ค่อยเชื่อนัก จึงอยาก  
 จะให้ผู้อ่านตั้งสติก่อน ถ้อยคำที่จะให้ตั้งสติได้ไม่มีอะไรดีไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ จึงขอ  
 เอาความรู้ทางดาราศาสตร์มาชี้ให้เห็น คือ ทางวิชาดาราศาสตร์ยอมรับแล้วว่าในห้วงนภากาศนี้มี  
 ดวงอาทิตย์อยู่อีกหลายพันดวง โดยเฉพาะที่เราเห็นเป็นดวงดาวระยิบระยับนั้น คือ ดวงอาทิตย์ใน  
 จักรวาลอื่น ส่วนที่เห็นเป็นดวงดาวส่องสว่างจ้า นั่นคือ ดาวนพเคราะห์ เราเชื่อตามที่นักดาราศาสตร์  
 กล่าวหรือไม่ว่า มีดวงอาทิตย์อีกหลายพันดวง ถ้าเชื่อเราก็มาที่พูดกันต่อไปว่า ดวงอาทิตย์แต่ละดวง  
 นั้นถูกกล้ำไว้กับที่หรือลอยอยู่ท่ามกลางอากาศ แน่นอนดวงอาทิตย์แต่ละดวงนั้นต้องลอยอยู่

<sup>๑</sup> เจตสิก หมายถึง ความคิดปรุงแต่ง.





อาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏขึ้น โลกก็เป็นวันครบทั่วทั้งแสนโกฏจักรวาล แผ่นดิน และภูเขาที่จะแห้ง  
ไม่มีความชุ่มชื้น ดังบันทึกในพระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๓ หน้า ๘๔ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบ  
เทียบกับการทำหม้อดินเผาว่า “ตั้งว่านายช่างหม้อ ถ้าดับภาชนะดินเผาเข้าในเตาแล้ว เอาดินฉาบข้าง  
บนแล้วใส่ไฟในเตา ครันข้อมกุ่มตกลงไปฉับใด เมื่อดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏขึ้นก็บังเกิดวัน  
กุ่มตกลงไปฉับนั้น”

ต่อมาเมื่อดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินและภูเขาสิเนรุ จะติดไฟทุกซอติช่วง มีแสง  
เพลิงเป็นอันเดียวกัน เวลานั้นลมจะหอบเอาเปลวไฟฟุ้งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อภูเขาสิเนรุถูกไฟเผา  
กำลังจะพังทลาย ยอดเขาสูงใหญ่ต่างๆ ก็จะพังทลายลง ไฟจะทำลายโลกเผาทุกสิ่งในโลกหมดแล้ว  
ก็ดับ อากาศทั้งเบื้องต่ำและเบื้องบนก็โล่งตลอดเป็นอันเดียวกัน และมีมิตตลอดกาลช้านาน

### โลกที่ถูกทำลายด้วยน้ำ

เมื่อโลกถูกทำลายด้วยน้ำนั้น จะมีเมฆกรดเกิดขึ้น ต่อมาฝนกรดก็จะตกลงมา ระยะแรกฝน  
กรดเป็นเม็ดละเอียดก่อน ต่อมาจะตกเป็นเม็ดใหญ่ตามลำดับ และตกไปทั่วแสนโกฏจักรวาล ทั้ง  
แผ่นดินและภูเขา เมื่อถูกฝนกรดก็จะแหลกละลาย รวมไปถึงสวรรค์และพรหมภูมิระดับฉานที่ ๒  
สรรพสิ่งละลายเหมือนเม็ดเกลือที่ทิ้งลงไปน้ำ จากนั้นจะมีลมหัดห่อหุ้มน้ำกรดนั้นไว้ ทำให้น้ำ  
ไม่ไหลล้นออกไปนอกแสนโกฏจักรวาล เมื่อวัตถุทั้งหลายสลายสิ้นไปแล้วน้ำกรดก็แห้งอันตรธาน  
หายไป อากาศทั้งเบื้องต่ำและเบื้องบนก็โล่งตลอดเป็นอันเดียวกัน และมีมิตตลอดกาลช้านาน

### โลกที่ถูกทำลายด้วยลม

เมื่อโลกถูกทำลายด้วยลมนั้นจะมีลมทำลายโลกเกิดขึ้น ระยะแรกลมจะพัดเป็นละออง  
อ่อนๆ พอให้ฝุ่นฟุ้งขึ้น ต่อมาลมจะพัดแรงขึ้น พัดเอาก่อนหินน้อยใหญ่แหลกกลายไป แรงแลมจะพัด  
ดันไม้เนื้อใหญ่ให้ลอยขึ้นไปกระทบกันจนแหลกละเอียด จากนั้นจะพัดทำลายภูเขากลายเป็นผุยผง  
ต่อมามีลมที่เกิดจากใต้แผ่นดิน พัดให้แผ่นดินพลิกขึ้นไปในอากาศ แล้วระจัดกระจายเป็นท่อน  
เล็กท่อนน้อย กระทบกับแหลกละเอียด จากนั้นก็จะพัดทำลายภูเขาสิเนรุ ทำลายสรรพสิ่งบนสวรรค์  
จนถึงพรหมภูมิระดับที่ ๓ เมื่อทุกสิ่งสลายหมดแล้วลมก็จะสลายไปเอง อากาศทั้งเบื้องต่ำและเบื้อง  
บนก็โล่งตลอดเป็นอันเดียวกัน และมีมิตตลอดกาลช้านาน จนกว่าโลกจะกำเนิดขึ้นใหม่

### บทสรุป

จักรวาลและสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของปรมาณู หรือการรวมตัวของธาตุ แสดงว่า พุทธปรัชญายอมรับว่าสสารหรือโลกของวัตถุ(material world) มีอยู่จริง แต่ก็ถือว่าสสารหรือวัตถุ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามปัจจัยปรุงแต่ง สสารหรือวัตถุคงอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ ดังคำกล่าวของ ศาตราจารย์ เคิร์ค (Arthur Berridale Keith) ในหนังสือ Buddhist Philosophy ว่า “สสารเมื่อเราพิจารณาโดยโครงสร้างของอะตอมแล้ว จะพบว่ามันอยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการปรากฏขึ้นและดับไป และอาจจะเปรียบได้กับกระดูกพลังงานหรือโครงสร้างของสสาร ก็คือโครงสร้างของพลังงานในรูปหยาบๆ นั่นเอง”

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับปรากฏการณ์ในจักรวาล พุทธปรัชญาได้เน้นถึงอากาศโลก หมายถึง โลกของเทหวัตถุที่อยู่ในท้องฟ้า(Space-world) หรือโลกในอวกาศ อย่างไรก็ตามในคัมภีร์ ยุคแรกนั้นมิได้ให้ความสำคัญต่อปัญหาที่ว่า โลกหรือดาวเคราะห์นั้นเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อใด มีที่สุดหรือไม่ เพราะเห็นว่า ไม่นำไปสู่การแก้ปัญหาความทุกข์ในชีวิตประจำวันโดยตรง

### กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักศึกษาจัดกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๕ คน ค้นคว้าและทำรายงาน เรื่อง “การเกิด องค์ประกอบและวิวัฒนาการของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์”

๒. ให้นักศึกษาจัดกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๕ คน ค้นคว้าและทำรายงานเรื่อง “สสารและพลังงานในพุทธปรัชญา เปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์”

๓. ให้นักเรียนจัดกลุ่ม ๆ ละ ประมาณ ๕ คน ค้นคว้าและทำรายงานเรื่อง “ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ที่มีผลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม” โดยใช้ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์รายวัน

### คำถามท้ายบท

๑. มหาภูตรูปคืออะไร และรวมตัวเป็นโลกและจักรวาลได้อย่างไร
๒. ทฤษฎีการเกิดจักรวาลตามแนวพุทธปรัชญา แตกต่างจากความเชื่อทางวิทยาศาสตร์อย่างไร
๓. ปริมาณคืออะไร มีลักษณะอย่างไร และต่างจากปริมาณในความหมายของวิทยาศาสตร์หรือไม่ อย่างไร จงอภิปราย
๔. นรก สวรรค์ มีอยู่ในสภาวะอย่างไร จงอธิบาย
๕. การเชื่อว่านรก สวรรค์ มีอยู่จริง สำคัญหรือไม่ อย่างไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ